

Tartós munkanélküliség vidéki térségekben

Tanulmányunk célja az, hogy megvizsgálja a tartós munkanélküliség és a vidékiségi területi összefüggéseinek legfontosabb hazai sajátosságait. Ennek keretében árnyalni szeretné a vidéki térségekről alkotott képet a munkanélküliség vonatkozásában, meghatározva azokat a kistérségeket, ahol a tartós munkanélküliség jelentős probléma, továbbá megmutatni ezeknek a térségeknek a többi vidéki térségtől eltérő demográfiai, társadalmi és gazdasági jellemzőit.

A vidéki térségek fogalma ismert és elfogadott Európában. A fogalom az OECD megközelítése alapján, amely a népsűrűsége támaszkodik, általánosan elfogadott ugyan, de egyben jelzi azt is, hogy a vidék tudományos jellegű fogalma, amely természetesen több irányzathoz kötődik, valamint adminisztratív fogalma meglehetősen távol van egymástól. Az EU-dokumentumokban használt fogalom kissé lemaradva követi az amerikai megoldásokat. Az USA-ban, ahol a vidékiségi fogalma hasonló volt néhány évtizeddel ezelőtt, mára már jelentősen gazdagodott még adminisztratív megközelítésben is. (USDA 2008). A rendelkezésre álló adatok miatt ebben a tanulmányban az adminisztratív fogalmat használjuk, de tisztában vagyunk ennek a körülménynek a megbízhatóságot csökkentő hatásaival.

A munkanélküliség fogalmáról kiindulópontként elfogadjuk. **Laky Teréz** meghatározását. (Laky 2003).

A munkanélküliség és a területi hátrányok

A munkanélküliség alakulásánál Magyarországon, de más országokban is, a területi differenciáltság tényezőinek, a regionális eltéréseknek kiemelkedő jelentőségük van (Brown – Swanson 2003;). A rendszerváltás után, amikor a központilag tervezett gazdaságtól a piacgazdaság felé történő elmozdulás, a gazdasági szerkezetváltozás, a radikális piacváltás és a támogatási politika átrendeződése mélyítette és láthatóvá tette a területi különbségeket (Cséfalvay 1993, Fazekas 1993, Andorka 1996, Nemes Nagy 1998c, OECD 2001), az egyik látványos kísérőjelensége e folyamatnak a munkanélküliség megjelenése és erősödése volt. A munkanélküliség nemcsak összefüggött a természeti, gazdasági adottságok differenciáltságával, hanem önmaga is közrehatott e helyzet alakulásában és konzerválásában.

A vidék kétségtelenül jelentős infrastrukturális (szállítás, a közlekedés, az informatika és a kommunikáció technológia) fejlődésétől sokan a különbségek csökkenését, eltűnését várták. Annak ellenére gondolták ezt, hogy a nemzetközi szakirodalom tanulsága szerint az ilyen egyenlőtlenségek még a legfejlettebb országokban is tartósan fennmarad-

tak, a gazdasági recesszió, válság körülményei között pedig tovább éleződtek (Tigges és Tootle 1990, O'Brien at al. 1994, Brown és Hirschl 1995, Brown és Lee 1996). Magyarországon többek között **Nemes Nagy József** elemzései igazolták a főváros túlsúlyos és meghatározó szerepét, valamint az igen erőteljes nyugat – kelet megosztottságot (Nemes Nagy 2003). A munkanélküliség súlypontjának mozgása pedig érzékletesen mutatta a keleti országrész problematikus helyzetét. Itt, Nemes Nagy szerint „reménytelenül megmevedett a munkaerőpiac”.

Kertesi és Ábrahám a területi egyenlőtlenségek okaival foglalkozó tanulmányukban (Kertesi – Ábrahám 1996) az alacsony iskolázottságnak, illetve a cigány népesség nagyobb arányának tulajdonították az északkeleti régió hátrányos helyzetéből eredő magasabb munkanélküliségét. Ugyanerre a problémára hívta fel a figyelmet Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére vonatkozóan **Marosi Lajos** is. (Marosi 1995, 79.o.) is. Kiemelte, hogy aki a keleti régióban a munkanélküliséggel foglalkozik, az „szemben találja magát a cigányság gondjaival is. Aki a cigányság gazdasági-társadalmi másságával foglalkozik, az minduntalan beleütközik az iskolázatlanság problémájába.” **Tóth Erzsébet** a falusi munkanélküliségnek a vidék hátrányos helyzetét erősítő jellegére utalt, amikor a következőket írja: [a munkanélküliség] „sajátossága, hogy a falvakban őket erőteljesebben sújtja, mint a városban lakókat. Míg az ország népességének csupán egyharmada (37,2%-a), az aktív keresőknek pedig 33%-a él községekben, addig a munkanélküliek 43,6%-a falusi lakos.” (Tóth 1999, 41. o.)

Dövényi és Tolnai kistérségi szintű elemzése (Dövényi – Tolnai 1993), amelyet az egy munkanélkülire jutó üres álláshelyek száma alapján készítettek, hasonlóan nagy területi differenciáltságot jelzett a 90-es évek elején. A kistérségeket három kategóriába sorolták: a **válsághelyzetben** lévő kistérségekre eredményeik szerint már kezdettől fogva az átlagnál nagyobb munkanélküliség volt jellemző. A krízishelyzetben lévő térségek közé tartozott Észak-Magyarország szinte valamennyi körzete. A második alaptípusba a köztes helyzetű kistérségeket sorolták. Ezekben a térségekben a munkanélküliségi ráta a mindenkori országos átlag körül alakul. Ez a csoport nem teljesen homogén, eltérő helyzetű kistérségek sorolhatók ide. A **munkanélküliséggel kevésbé veszélyeztetett** körzetek (harmadik alaptípus) száma a legkevesebb. Itt a munkanélküliségi ráta az országos átlag felét sem érte el.

A munkanélküliség már a 90-es évek elején magasabb arányú volt a ritkábban lakott területeken, mint a magasabb népsűrűségű településeken. A nagyvárosoktól való távolság még nem érezte jelentősen a hatását; a ráták erősen korreláltak az adott terület népsűrűségével. 1992 után azonban a nagyvárosoktól való távolság jelentősége erősen megnőtt. Az elmaradottabb területekről bizonyos fokú elvándorlás, illetve átrendeződés volt kimutatható a városias települések irányába (Kertesi 1997).

Magyarország három nagy régiójában – az Alföldön, a Dunántúlon és az északi országrészben – eltérő módon befolyásolja a tér (a nagyvárosoktól való távolság) az emberek munkába állási lehetőségeit. A Dunántúl fejlettebb területein nem csupán alacsonyabb volt a munkanélküliség ráta, mint a másik két területen, hanem a nagyvárosoktól való távolság befolyásoló ereje is eltért. A kevésbé urbanizált, infrastrukturálisan elmaradottabb

Alföldön és az ipari válságövezetekhez sorolt északi részen a munkanélküliségi ráta és a nagyvárosoktól mért távolság között erősebb volt az összefüggés, mint a nyugati ország-részen (Bódi - Obádovics 2000). A munkanélküliségi ráta és a migráció kapcsolatának vizsgálata azt mutatta meg, hogy a magas munkanélküliségi rátával rendelkező, illetve az alacsony népsűrűségű területekre nagyfokú elvándorlás a jellemző. Másrészt viszont az alacsonyabb munkanélküliségi rátájú területek jelentős bevándorlási többletet mutatattak fel (Obádovics 1997, 1998). Hasonlóan negatív összefüggést talált **Csatári Bálint** a vándorlás és a munkanélküliség között, amely a válságos térségek lassú elnéptelenedéséhez vezet. (Csatári 1999)

Az Egyesült Államokban egy-egy foglalkoztatási válság következményei rövid idő alatt elenyésznek a migráció következtében, mert az emberek ott sokkal mobilabbak (Enyedi 1988, Hamrick 2001¹), azonban Magyarországon az alacsony mobilitási szándék következtében, valamint az ingatlanárak szélsőségesen eltérő volta miatt nehezebben mozognak. A rendelkezésre álló statisztikai adatok nem teszik lehetővé annak megállapítását, hogy az elvándorlás mértékében mekkora azoknak az aránya, akik a munkanélküliség miatt változtatnak lakóhelyet (Obádovics 1997). Míg a munkaerő-piaci szempontból kedvezőbb helyzetű régióba történő vándorlás a munkanélküli szempontjából előnyös lehet, de más szempontból jelentős veszélyeket is hordozhat. Kertesi és Ábrahám megállapították, hogy a válság sújtotta övezetekben a cigány népesség aránya kiemelkedően magas. Ezt egyrészt azzal magyarázták, hogy mivel a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező elvándorlók munkavállalási esélyei jobbak, de a cigány népesség általában alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik, így ők költözés esetén is nehezebben találnának munkát, ezért maradnak. Másrészt a hanyatló gazdasági körzetekben alacsonyabb ingatlanárak rontják az elvándorlási esélyeiket, ugyanakkor letelepedés szempontjából vonzóak lehetnek. Mindezek a cigány népesség arányának további emelkedését eredményezik a gazdaságilag elmaradott térségekben. (Kertesi – Ábrahám 1996)

A szakirodalom tehát meglehetősen sokat foglalkozik a gazdasági helyzet és a munkanélküliség összefüggéseivel, a hátrányos helyzetű térségek sajátosságainak feltárásával. Hiányossága azonban az, hogy többnyire nem történetiségében közelít a problémához. A területi egyenlőtlenségek nem a rendszerváltás után, vagy annak hatására alakultak ki, hanem sokkal korábban keletkeztek, s még hosszabb távon fennmaradnak. A szakirodalom másoldalról abban is bizonytalanul foglal állást, hogy vajon a munkanélküliség milyen összefüggést mutat a térségi hátrányokkal, a lassúbb fejlődéssel. Ez a körülmény szintén kapcsolható a kérdés történeti aspektusának halványabb jelenlétéhez. A kedvezőtlen gazdasági adottságok és társadalmi struktúra vezet-e a versenyképesség romlásához, amely a munkanélküliség erősödését is hozza maga után, vagy a hátrányos helyzet gazdasági aspektusának egyik indikátora maga a munkanélküliség, amely erősíti a társadalmi, szociális és gazdasági gondokat egy térségben.

¹ Állásuk elvesztése után a vidéki munkanélküliek 16,3%-a költözött más településre, a városi munkanélküliek 12,2%-a.

A munkanélküliség társadalmi-demográfiai jellemzői

Jelen tanulmányban a munkanélküliség területi differenciálódását kistérségi szintű elemzések segítségével mutatjuk be. Különböző indexek és mutatók alkalmazhatóságát teszteltük a vidéki térségekben². Első lépésben arra kerestünk választ, mely társadalmi és gazdasági mutatók vannak összefüggésben a munkanélküliségi rátával. Az elemzések során a munkanélküliség területi differenciálódását elemeztük a vidékiség, és a munkanélküliségi arány idősoros alakulása alapján kialakított kategóriák mentén. Az egyedi soros regisztrált munkanélküliek adatbázisát különböző metszetek szerint aggregálva előállítottuk a kistérségi szintű adatállományt, alapadatokkal és kistérségi átlagértékekkel³.

A munkanélküliségi arány⁴ idősoros adatai alapján a kistérségeket három kategóriába soroltuk: (1) amelyekre általában a magas munkanélküliség volt jellemző; (2) amelyeken általában átlagos volt a munkanélküliség mértéke; illetve (3) ahol jellemzően alacsony volt a munkanélküliségi arány. A három kategóriát összevetettük a vidékiség kategóriáival. A tartósan magas munkanélküliséggel sújtott, alapvetően vidéki kistérségek (33 kistérség) alkotják a munkanélküliségi szempontból legveszélyeztetettebb csoportot.

Magyarországon 1989 óta tartják nyilván a munkanélkülieket hivatalosan. A regisztrált munkanélküliek adatbázisa évről évre hasonló szerkezetben a rendelkezésünkre állt. 1989-ben a munkanélküliség nyilvántartása területileg nem egyszerre alakult ki, a regisztráció beindulása nem volt mindenhol zökkenőmentes. Voltak olyan kistérségek, ahol a munkanélküliség problémája nem jelentkezett mindjárt az első évben. Éppen ezért az elemzések többsége az 1990–2003 közötti időszakon alapul.

A munkanélküliségi arány alakulása a vidékiségi kategóriák szerint idősorosan a következőképpen alakult:

Az alapvetően vidéki kistérségek adatai jelentősen eltérnek a jellemzően vidéki és városi térségek értékeitől. Az ábráról leolvasható, hogy az első pillanattól kezdve sokkal nagyobb mértékben sújtja a vidéki területeket a munkanélküliség problémája, mint a városi területeket. Az ábrából az is látható, hogy az 1992-re kialakult távolság tíz év múltán is lényegében változatlan maradt, megkérdőjelezve ebből a szempontból a lemaradott térségek felzárkózását.

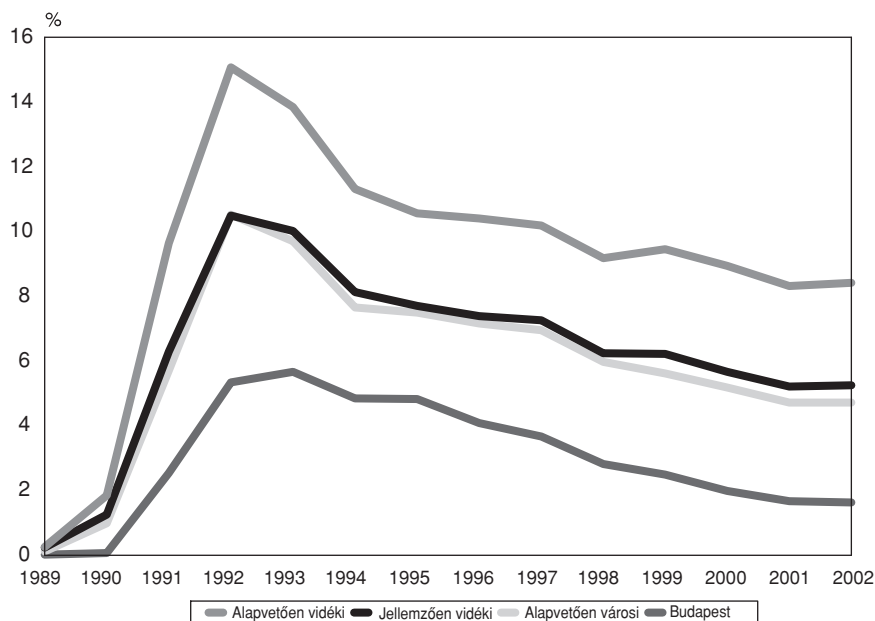
A kistérségekben tapasztalható munkanélküliségi arány időrendi adatsorából egy új változót, a teljes időtartamra vonatkozó jellemzőt, az ún. aránykategóriát hoztuk létre.

² A 2004-ben érvényben lévő 150 kistérséget vettük alapul. A vidékiség kategóriáit a már korábban jelzett OECD-tipológia alkalmazásával határoztuk meg. E tipológia szerint „alapvetően vidéki” térségnek tekintettük azokat a kistérségeket (92 db), ahol a lakónépesség több mint 50%-a 120 fő/km² értéknél alacsonyabb népsűrűségű – vidéki településen él. „Jellemzően vidéki” kategóriába azok a kistérségek tartoznak (49 db), amelyeken a népesség 15-50%-a él vidéki településen. A „városi kistérségekben” (8 db) a lakosság kevesebb mint 15%-a él vidéki településen. Budapestet kihagytuk a feldolgozásból speciális helyzete miatt.

³ Az alapadatokból mutatókat, az átlagértékekből indexeket képeztünk az összehasonlíthatóság és a jobb elemezhetőség céljából. Így a munkanélküliek átlagéletkorából „korindex”-et, a munkanélküliség átlagos időtartama változóból „időindex”-et, az iskolai végzettségre vonatkozó adatokból „iskindex”-et állítottunk elő.

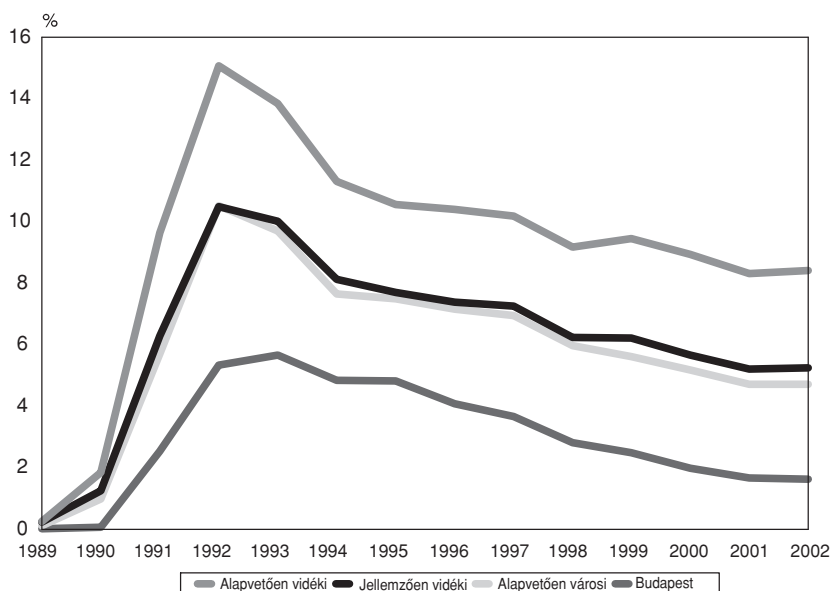
⁴ A munkanélküliek aránya a 18–59 éves népességben belül.

A munkanélküliségi arány alakulása 1989–2002 között a vidékiségi kategóriái szerint

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal, saját feldolgozás

A munkanélküliségi aránykategória megoszlása

Készült: SZIE-KTI Térinformatikai Stúdió, 2004.

Minden évben, az adatsor megoszlásán belüli helyzete alapján, egy adott kistérség a következő három típus valamelyikébe tartozhatott, és ennek megfelelően az alábbi értékek valamelyikét vehette fel a aránykategória változója: magas munkanélküliségi arány esetén (+1)-et, átlagos munkanélküliségi arány esetén 0-t, alacsony munkanélküliségi arány esetén (-1)-et. Magas munkanélküliségi aránynak az adatsor felső kvartilisébe eső kistérségek tartoztak, míg alacsony munkanélküliségi aránynak az adatsor alsó kvartilisébe eső értékeket minősítettük. A középben elhelyezkedő 50% az átlagos munkanélküliségi minősítést kapta. Össze számolva a különböző értékeket, egy adott kistérségre megkaptuk, hogy hány alacsony, átlagos és magas munkanélküliségi minősítést kapott. Az egyes kategóriákat az értékek kombinációi alapján határoztuk meg.⁵ Végeredményben 37 tartósan magas, 72 átlagos és 40 tartósan alacsony munkanélküliségi aránnyal rendelkező kistérséget kaptunk (lásd 1. Térkép).

A vidékiség és a munkanélküliségi aránykategóriák kapcsolata kistérségi szinten (2003)

Munkanélküliségi Aránykategória	Vidékiség (OECD)				
	Megnevezés	Alapvetően vidéki	Jellemzően vidéki	Alapvetően városi	Együtt
Tartósan magas	Esetszám	33	4	0	37
	Sorszázalék	89,2	10,8	0,0	100,0
	Oszlopszázalék	35,9	8,2	0,0	24,8
Átlagos	Esetszám	47	21	4	72
	Sorszázalék	65,3	29,2	5,6	100,0
	Oszlopszázalék	51,1	42,9	50,0	48,3
Tartósan alacsony	Esetszám	12	24	4	40
	Sorszázalék	30,0	60,0	10,0	100,0
	Oszlopszázalék	13,0	49,0	50,0	26,8
Együtt	Esetszám	92	49	8	149
	Sorszázalék	61,7	32,9	5,4	100,0
	Oszlopszázalék	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Saját feldolgozás

Az aránykategóriákat a vidékiségi kategóriák szerint megfigyelve azt tapasztalható, hogy az alapvetően vidéki kistérségek jellemzően tartósan magas munkanélküliségi aránnyal, míg a jellemzően vidéki és a városi kistérségek alacsony munkanélküliségi aránnyal rendelkeznek. A következő táblázatban (lásd 1. táblázat) pl. a tartósan magas munkanélküliségű kategória sorát megfigyelve láthatjuk, hogy a peremeloszlásokhoz (24,8%)

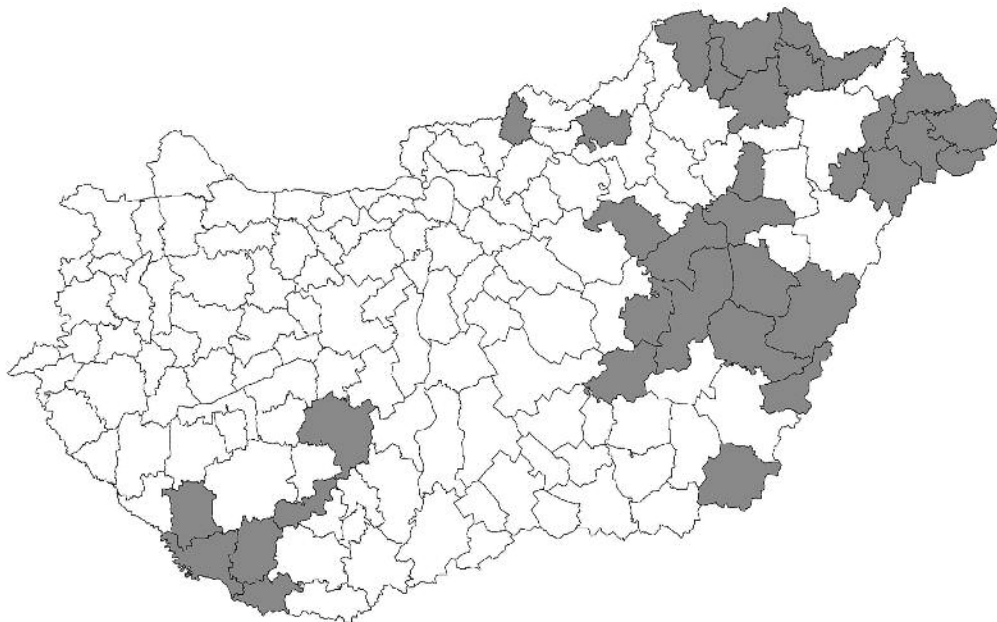
⁵ Első lépésben alacsony, átlagos, illetve magas munkanélküliségi kategóriába azokat a térségeket soroltuk, amelyek a 13 évből legalább 8 évben alacsony, átlagos, illetve magas aránnyal rendelkeztek. 10 kistérség kivételével minden kistérség egyértelműen azonosítható volt. A maradék 10 kistérség besorolásáról annak alapján döntöttünk, hogy az évek folyamán melyik két kategóriába esett a munkanélküliségi arány értéke. Így azok a kistérségek, amelyek 6 vagy 7 évben átlagos, 7 vagy 6 évben pedig alacsony aránnyal rendelkeztek, az alacsony munkanélküliségű kategóriába, amelyek 6 vagy 7 évben átlagos, 7 vagy 6 évben pedig magas aránnyal rendelkeztek, a magas munkanélküliségű kategóriába kerültek. Olyan kistérség, amely keverten előfordult volna alacsony és magas munkanélküliségű kategóriában is, mindössze egyetlenegy volt, a Mezőkovácsházi kistérség, ahol 1990-ben még alacsony volt a munkanélküliségi arány, de az összes többi évben a felső 25%-ban helyezkedett el, így ennek a térségnek a besorolása sem volt vitás.

viszonyítva a keresztmetszet részaránya messze magasabb (35,9%), vagy az alapvetően vidéki kategória oszlopát tekintve az együttes megoszlás 61,7%, ezzel szemben a tartós munkanélküliségű kategória ugyanezen megoszlási értéke 89,2%!⁶

Önmagában a vidékiség még nem biztos, hogy (ebből a szempontból) hátrányos helyzetet jelent, bizonyítja ezt az is, hogy az alapvetően vidéki kistérségek közül egy tucatnak tartósan alacsony a munkanélküliségi arány mutatója. Valószínűsíthető, hogy az alapvetően vidéki területen elhelyezkedő és tartósan magas munkanélküliséggel jellemezhető kistérségekben a munkahelyek hiánya, a városoktól való távolság, a kedvezőtlen demográfiai helyzet és folyamatai miatt egyhamar nem fog változni a helyzet. Ezért azokat az alapvetően vidéki kistérségeket, amelyek tartósan magas munkanélküliségi aránnyal rendelkeznek, munkanélküliség szempontjából a leghátrányosabb helyzetűeknek minősíthetjük.

2. térkép

Alapvetően vidéki kistérségek tartósan magas munkanélküliségi aránnyal

Készült: SZIE-KTI Térinformatikai Stúdió, 2004.

Munkanélküli férfiak és nők

A munkanélküliségi arányt nemenként elemezve minden évre azt kapjuk eredményül, hogy a férfiak arányértéke szignifikánsan magasabb, mint a nőké. Ez a különbség fennáll mind a város és vidék között, mind pedig a munkanélküliségi arány kategóriái között.⁷

⁶ Az összefüggést statisztikailag is igazolta a Chi²-próba eredménye ($p=0,000$).

⁷ A két nem munkanélküliségi arány mutatóját minden évre T-próbával hasonlítottuk össze. Az eredmény minden esetben 99%-os szinten is szignifikáns különbséget mutatott. ($P=0,00$)

Érdemes megjegyezni azonban, hogy Európa számos országában ez az arány fordított, így például Franciaországban a nők munkanélküliségi rátája 10%, a férfiaké 8,1%, volt 2003 januárjában⁸, és ugyancsak a nők rátája magasabb Ausztriában, Belgiumban, Görögországban, Luxemburgban, Olasz és Spanyolországban is, de ezt tapasztaljuk a Cseh Köztársaságban, Cipruson, Lengyelországban és Lettországon is.

Ha a különböző vidékiségi kategóriákban a munkanélkülieken belül a nemek arányát vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az urbanizáltabb térségekben a nők valamivel nagyobb arányban képviseltetik magukat a munkanélküliek között, tehát közelebb állnak az említett európai adatokhoz (2. táblázat).

A nemek aránya a munkanélkülieken belül (%)

Vidékiség	Nők aránya	Férfiak aránya	Összesen
Alapvetően vidéki	45,9	54,1	100,0
Jellemzően vidéki	50,4	49,6	100,0
Alapvetően városi	53,8	46,2	100,0

$p=0,000$

Forrás: FH 2003. Saját feldolgozás

Az alapvetően vidéki területeken a férfiak jelentős túlsúlyban vannak, az alapvetően városi térségekben ez az arány épp a fordítottja. A jellemzően vidéki kategóriában közel azonos a két nem aránya a munkanélkülieken belül.

A munkanélküliségi aránykategóriák szerint vizsgálva a nemek szerinti eltérést a kistérségekben, azt tapasztaljuk, hogy a tartósan magas munkanélküliséggel jellemezhető kistérségekben a férfiak aránya jóval felülmúlja a nők arányát (58%–42%), az átlagos és tartósan alacsony arányú kistérségekben pedig ez az arány közel egyenlő. Ez az összefüggés az előzőekben bemutatott, a vidékiség és a munkanélküliség sajátos összefüggését erősíti.

Munkanélküliség és életkor

A munkanélküliség tömeges megjelenésének kezdeti időszakában a munkanélküliek átlagéletkora alacsonyabb volt, mint napjainkban, 1993 és 2003 között pedig folyamatos emelkedés (34,5-ről 37,3-ra) volt tapasztalható. Ennek oka abban keresendő, hogy egyrészt kezdetben a nyugdíj előtt álló embereket szociálpolitikai megfontolásokból inkább korendménnyel nyugdíjba küldték, illetve bizonyos területeken szinte tömegesen rokkantnyugdíjasként léptek ki a munkaerő-piaci rendszerből. Később ezek az okok, illetőleg lehetőségek megszűntek, a nyugdíjkorhatárt felemelték, akit lehetett, már nyugdíjaztak és a piacgazdaság erősödésével a szociálpolitikai megfontolások kevésbé érvényesültek.

A 2001-es évet kivéve a teljes időtartamra jellemző, hogy a munkanélküliek között a férfiak átlagéletkora magasabb volt, mint a nőké, bár 2003-ra a különbségek jelentősen csökkentek.

⁸ Forrás: EUROSTAT

A munkanélküliségi aránykategóriák mentén vizsgálva a kistérségeket, azt tapasztaljuk, hogy a tartósan alacsony munkanélküliségi arányú térségekben jelentősen magasabb a munkanélküliek átlagéletkora, mint a tartósan magas munkanélküliségi arányú kistérségek esetében. Ez arra a társadalmi jelenségre utal, hogy a munkanélküliség szempontjából hátrányosabb helyzetben lévő térségekben az egyébként elhelyezkedés szempontjából esélyesebb fiatalok sem találnak már munkát, míg a kedvezőbb helyzetű térségekben ez elsősorban az idősebbekre igaz. Ez az összefüggés az 3. Táblázat tanulsága szerint láthatóan itt a férfiak hátrányos helyzetét jelzi.

A munkanélküliek átlagéletkora a munkanélküliségi aránykategória szerint (év)

Aránykategória	Férfiak átlagéletkora	Nők átlagéletkora	Átlagéletkor együtt
Tartósan magas	36,67	37,10	36,85
Tartósan alacsony	39,16	37,70	38,41

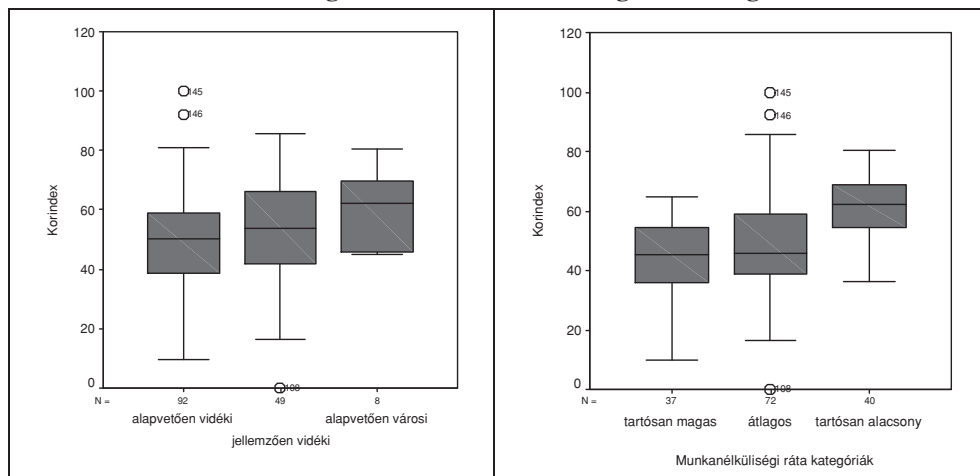
Forrás: Saját feldolgozás, FH 2003.

A regisztrált munkanélküliek átlagéletkor-adatsorából elkészítettük az ún. korindexet⁹, mely lehetővé teszi a kistérségi differenciálódás jobb megfigyelését és elemzését. A korindex létrehozásának módszere a HDI módszertanát¹⁰ követi, azaz egy adott kistérség korindexét a kistérségek közül a legkisebb átlagéletkor-adattól való távolság és a teljes értékterjedelem hányadosa adja százalékban kifejezve. A képlet a következő:

$$I_{ij} = \frac{X_{ij} - \text{Minimum } X_i}{\text{Maximum } X_i - \text{Minimum } X_i}$$

2. ábra

Korindex a vidékkategóriák és munkanélküliségi ráta kategóriák szerint¹¹

⁹ A korindex a 2003. évi regisztrált munkanélküliek adatbázisán alapszik.

¹⁰ A HDI (Human Development Index) az emberi erőforrás fejlettségi indexe. Módszertanát lásd pl.: Human Development Report UNDP New York, 2000. Magyarul pl.: Obádovics – Kulcsár (2003).

¹¹ A kiugró értékek fent: Lenti és Letenyei, alul Kisvárdai kistérség.

A korindex értéke 0 és 100 közé esik, minél magasabb egy kistérség korindex-értéke, annál magasabb a munkanélküliek átlagéletkora az adott kistérségben. A korindex különböző vidékiségi kategóriák szerinti megoszlását a 2. ábra mutatja.

Az alapvetően vidéki kistérségek korindex-átlaga 49,7, a jellemzően vidéki kistérségekre 52,6, míg az alapvetően városi kistérségek átlagértéke 60,2. Ez is arra mutat, hogy az alapvetően vidéki térségek egyben a munkanélküliség szempontjából is hátrányosabb helyzetben vannak, a munkanélküliek átlagéletkora is alacsonyabb.

Ugyanezt a munkanélküliségi aránykategóriák szerint vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a tartósan magas munkanélküliségi arányú térségeknek alacsonyabb a korindex-átlaga (43,5), mint az átlagos vagy alacsony munkanélküliségi arányú térségeknek (49,7 és 60,9), vagyis ahol nagyobb a munkanélküliség mértéke, ott az átlagéletkor alacsonyabb. Mindez egybeesik a korábban leírtakkal.

A munkanélküliek

iskolai végzettsége szerinti megoszlása a kistérségekben

A regisztrált munkanélküliek egyedi soros adatbázisa az iskolai végzettséget kilenc szinten tartja nyilván. A megfelelő csoportok összevonásával az alábbi iskolai végzettségi kategóriákat határoztam meg: 8 általánosnál kevesebb (ISK1), 8 általános (ISK2), középiskola érettségi nélkül (ISK3), érettségi (ISK4), felsőfokú végzettség (ISK5).

A munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlását nemek szerint a 4. táblázat tartalmazza.

Nemek és iskolai végzettség a munkanélküliek körében

Iskolai végzettség kategóriák nemenkénti bontásban (fő)						
NEM	ISK1	ISK2	ISK3	ISK4	ISK5	Összesen
Férfi	14 689	68 072	73 781	27 345	5 538	189 425
Nő	12 678	61 151	43 943	44 923	7 819	170 514
Együtt	27 367	129 223	117 724	72 268	13 357	359 939
A nemek aránya az iskolai végzettség kategóriákon belül (%)						
Férfi	53,7	52,7	62,7	37,8	41,5	52,6
Nő	46,3	47,3	37,3	62,2	58,5	47,4
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Az iskolai végzettség kategóriák százalékos megoszlása (%)						
Férfi	7,8	35,9	38,9	14,4	2,9	100,0
Nő	7,4	35,9	25,8	26,3	4,6	100,0
Együtt	7,6	35,9	32,7	20,1	3,7	100,0

Forrás: FH 2003., Saját feldolgozás

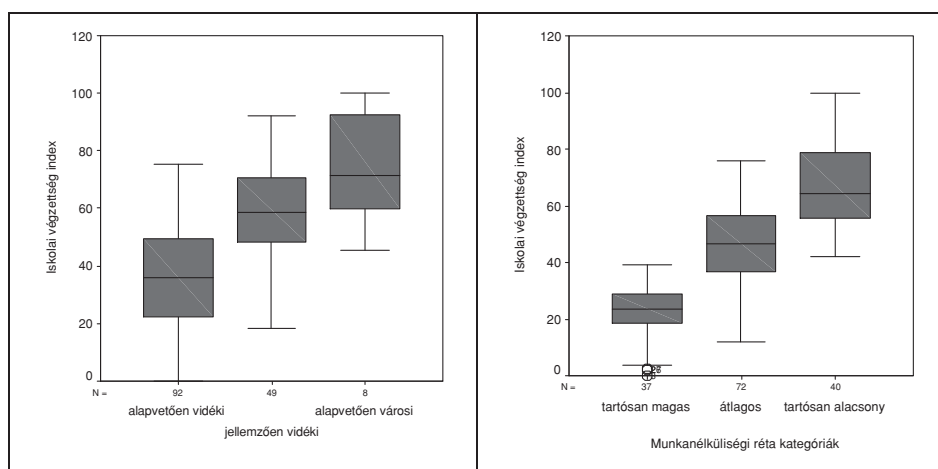
Megállapítható, hogy az alacsony iskolai végzettségű kategóriákban a férfiak, míg a magasabb iskolai végzettségű kategóriákban a nők aránya magasabb. A munkanélküli nők átlagosan magasabb iskolai végzettségűek, mint férfi társaik.¹²

A munkanélküliek iskolai végzettségének kistérségi átlagát úgy számoltuk, hogy a 8 általánosnál kevesebb kategóriát 6 év, a 8 általánost 8 év, az érettségi nélküli középiskolai kategóriát 10 év, az érettségizett kategóriát 12 év, a felsőfokú végzettséget pedig 16 év befejezett osztálynak¹³ tekintettük. Az iskolai végzettség átlagértéke 9,6. A legalacsonyabb érték a Sásdi kistérségben (8,6), a legmagasabb a Dunakeszi kistérségben (10,8) volt.

A munkanélküliek átlagos iskolai végzettségének adatsorából ún. „iskindex”-et készítettük, a korindex esetében bemutatott képlet alkalmazásával. Itt is 0 és 100 közé eső indexértékeket kapunk eredményül, a magasabb indexérték magasabb iskolázottsági szintet jelent. Az index átlagértéke 45,7, ezen belül az alapvetően vidéki kistérségekben 36,3, a jellemzően vidéki kistérségekben 58,5, míg az alapvetően városi kistérségekre 74,1. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a teljes népesség körében a vidékiségi kategóriái hasonló eltéréseket mutatnak, ami azt jelzi, hogy a vidékiségi „állapota” erősen összefügg a munkanélküliséggel is, mint ahogyan a térség iskolázottságával is.

3. ábra

Az iskolai végzettség index eloszlása a vidékkategóriák és munkanélküliségi ráta kategóriák szerint

A munkanélküliségi aránycategóriák szerint az iskolai végzettség index átlagértéke jelentős különbséget mutat. A tartósan magas munkanélküliségi aránycategóriájú kistérségek iskolai végzettség indexe 22,0, az átlagos csoporté 46,1, az alacsony munkanélküliségi aránycategóriájú térségekben pedig 66,8 az index átlaga. Ez arra utal, hogy a

¹² Érdemes megjegyezni, hogy a foglalkoztatottakon belüli megoszlás fordítottan arányos a munkanélkülieken belüli megoszlással. A foglalkoztatottakon belül az iskolázatlanok aránya mindössze 1%, a 8 általánost végzettségűek aránya 23,4%, az érettségi nélküli középiskolai végzettségűek aránya 34,1%, az érettségizettek aránya 28,7%, míg a foglalkoztatottak 12,8%-a felsőfokú végzettségű.

¹³ Bár a megközelítés nem pontos, a kistérségi összehasonlítás céljára tökéletesen megfelel.

munkanélküliségi szempontból kedvezőtlenebb térségekben sokkal alacsonyabb a munkanélküliek iskolai végzettsége, mint a kedvezőbb helyzetű kistérségekben.

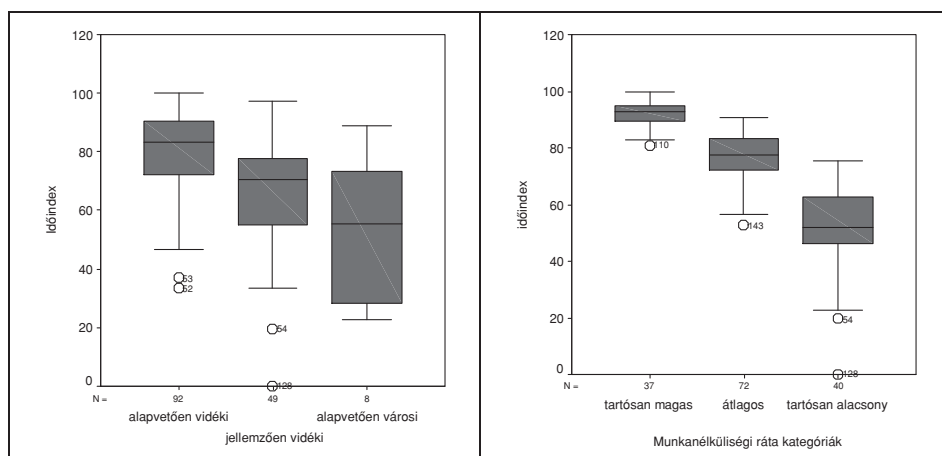
A munkanélküliség átlagos időtartama

A regisztrált munkanélküliek adatbázisa elemi szinten azt tartja nyilván, hogy egy adott munkanélküli hány hónapja jelentkezett először a munkaügyi kirendeltségen. Hat hónapon túl már összevontan kezelik az adatokat, vagyis a 6–12 hónapja munkanélküliek egy csoportba tartoznak, a 12–24 hónapja munkanélküliek, illetve a 24 hónapon túli munkanélküliek szintén egy-egy csoportot alkotnak. A kategóriákból számított átlag sem matematikailag (ordinális szintű változó), sem szakmailag nem helyes, mégis, az átlagértékek alkalmasak arra, hogy a kistérségi területi differenciálódást érzékeltessék. A kistérségek átlagértéke 8,2 volt, a legkisebb értékkel 6,6 a Körmentdi kistérség, a legnagyobb értékkel, 8,7-tel a Fehérgyarmati kistérség rendelkezett.

Az átlagos időtartam alapján készült az ún. „időindex”. Minél nagyobb az időindex értéke, átlagosan annál hosszabb a munkanélküliség időtartama a térségben. Az időindex átlagértéke 73,6 volt.

4. ábra

Az időindex eloszlása a vidékkategóriák és munkanélküliségi ráta kategóriák szerint

Az alapvetően vidéki kistérségek időindexének átlagértéke 79,3, a jellemzően vidéki kistérségekben 66,2, míg az alapvetően városi kistérségekben ez az érték 53,1 volt. A városi kistérségek adatai azonban kiugróan magas szóródást mutatnak, ami azt jelzi, hogy a városi térségek munkanélküliségének tartóssága egyes térségek esetében majdnem eléri az alapvetően vidéki térségek jellemzőit. A legalacsonyabb indexértéke a jellemzően vidéki kategóriába tartozó Körmentdi, majd a Soproni kistérségnek van, majd három városi kistérség következik. Az alapvetően vidéki kategóriába eső Kapuvári és Mosonmagyaróvári kistérségek kiugróan alacsony értékkel rendelkeznek a vidéki kategóriához képest. Az alapvetően vidéki kategóriában az index átlaga lényegesen magasabb, mint akár a jellemzően vidéki, akár a városi kistérségek hasonló értéke.

Mindezekből következik, hogy a vidéki területeken átlagosan tovább tart a munkanélküli állapot, vagyis nehezebben találnak munkát az emberek, mint a nem vidéki térségekben.

A munkanélküliségi aránykategóriák szerint is hasonló differenciákat érzékelhetünk; a tartósan magas munkanélküliségi arányú térségek indexátlaga 92,3, az átlagos aránnyal bíró térségek átlaga 76,4, az alacsony munkanélküliségi arányú kategóriában 51,1 átlagértéket kapunk.

A tartósan magas munkanélküliségi aránnyal jellemezhető vidéki kistérségek gazdasági-társadalmi jellemzői

A bemutatott indexek között az összefüggések értelmezése nem problémamentes. A jobb megértés érdekében tekintsük át, mit is jelentenek az indexértékek.

- Minél nagyobb a korindex értéke, annál magasabb a munkanélküliek átlagéletkora az adott kistérségben.
- A magasabb időindexhez tartósabb munkanélküli állapot tartozik.
- Az iskindex nagyobb értéke magasabb iskolai végzettséget jelent.

A kedvezőbb helyzetű térségekben átlagosan rövidebb ideig tart a munkanélküli állapot, s magasabb az átlagos iskolai végzettség, mint az elmaradottabb térségekben.

Az első és utolsó tíz kistérség az indexek értékének növekvő sorrendjében

A munkanélküliség átlagos időtartama index alapján (Időindex)	A munkanélküliek átlagéletkora index alapján (Korindex)	A munkanélküliek átlagos iskolai végzettsége alapján (Iskindex)
1. Körmendi	1. Kisvárdai	1. Sásdi
2. Soproni	2. Mátészalkai	2. Edelényi
3. Dunakeszi	3. Nyíregyházi	3. Encsi
4. Pilisvörösvári	4. Csengeri	4. Hevesi
5. Budaörsi	5. Nyírbátori	5. Sellyei
6. Kapuvári	6. Vásárosnaményi	6. Szikszói
7. Szentendrei	7. Baktalórántházi	7. Lengyeltóti
8. Mosonmagyaróvári	8. Nagykállói	8. Marcali
9. Gyáli	9. Fehérgyarmati	9. Letenyei
10. Gödöllői	10. Tiszavasvári	10. Tiszavasvári
.	.	.
.	.	.
.	.	.
140. Tiszafüredi	140. Sárvári	140. Váci
141. Vásárosnaményi	141. Kiskunfélegyházi	141. Kőszegi
142. Szerencsi	142. Zalaszentgróti	142. Székesfehérvári
143. Ózdi	143. Zalaegerszegi	143. Soproni
144. Szikszói	144. Monori	144. Győri
145. Kazincbarcikai	145. Pilisvörösvári	145. Szegedi
146. Encsi	146. Őriszentpéteri	146. Budaörsi
147. Sellyei	147. Nagykanizsai	147. Szentendrei
148. Edelényi	148. Letenyei	148. Pilisvörösvári
149. Fehérgyarmati	149. Lenti	149. Dunakeszi

Forrás: Saját feldolgozás

Látható, hogy az időtartam indexe és az iskolai végzettség indexe jól megjeleníti a munkanélküliség szempontjából hátrányos és kevésbé hátrányos térségek csoportját. Az átlagéletkor alapján a legalacsonyabb értékkel rendelkező első tíz kistérség viszonylag homogén, a hátrányos kistérségek csoportját alkotják. A tíz legnagyobb korindex-értékű kistérségek halmaza azonban nem ad homogén csoportot, megtaláljuk itt az egyik legkedvezőbb helyzetű kistérségünket (Pilisvörösvár), de többségük jellemzően vidéki térség, átlagos, vagy alacsony munkanélküliségi aránnyal.

A tartósan magas munkanélküliségi aránnyal rendelkező alapvetően vidéki kistérségek száma 33. Ezek a kistérségek tekinthetők a munkanélküliség szempontjából leginkább veszélyeztetett térségeknek. Összehasonlítva ezt a csoportot a nem ebbe a kategóriába tartozó többi vidéki kistérséggel (alapvetően és jellemzően vidéki kistérségek, 108 db), azt tapasztaljuk, hogy az egyes társadalmi, gazdasági mutatók átlaga jelentős eltéréseket mutat. Kivételt ez alól csak a népességváltozás mutató képez, amelyben nincs eltérés a kétféle térségtípus között.

A hátrányos (33 db) és a nem hátrányos (108 db) vidéki kistérségek főbb jellemzői

	kistérség típusa					
	nem hátrányos			hátrányos		
	Min	Max	Átlag	Min	Max	Átlag
HDI	19,84	82,96	52,1343	13,53	46,27	29,2007
1 főre jutó jövedelem	147301	408470	264040,37	129574	229620	175110,89
Elvégzett átlagos osztályszám	7,90	10,02	8,8358	7,80	8,71	8,1244
Munkanélküliségi ráta 2002	1,90	14,04	5,9877	7,15	22,83	13,3185
mnk arány, férfiak 02	1,91	17,61	6,3587	8,02	27,72	15,3918
mnk arány, nők 02	1,88	12,12	5,6031	6,26	18,90	11,1483
Népsűrűség (fő/km ²)	24,16	241,96	91,0533	33,18	109,69	56,4314
Népességváltozás 1990-2002	92,11	118,80	99,9822	94,32	108,50	99,8538
Természetes szaporodás (ezrelék)	-11,39	1,13	-4,2634	-7,90	,16	-3,4109
Vándorlási egyenleg (ezrelék)	-7,66	21,32	,9587	-14,31	6,33	-3,2827
Fiatalok aránya % (15 év alattiak)	13,68	20,80	16,2136	15,26	22,37	18,5369
Öregségi index	73,69	197,49	128,5619	75,04	173,49	109,0103
Lakósűrűség	2,10	2,95	2,5445	2,19	3,02	2,6470
Személygépkocsik száma 1000 főre	156,83	336,51	242,9965	135,30	215,11	175,4889
egyéni tel ezer főre	123,80	391,70	247,2564	158,03	259,00	203,7842
össz. tel ezer főre	138,43	467,39	277,5746	178,44	282,90	223,8742
működő vállalkozások 1000 főre	38,82	128,45	68,4941	33,68	57,69	44,8861
egyéni vállalkozások 1000 főre	26,77	86,34	45,3019	22,30	41,95	32,0940
társas vállalkozások 1000 főre	8,79	61,55	23,1922	7,69	18,75	12,7921
jövedelempótló támogatásban részesítettek aránya 1000 főre	,00	2,27	,5290	,70	3,34	2,1134
rendszeres szoc. segélyben részesítettek 1000 főre	,74	48,88	10,1494	15,57	82,72	43,2566
KORINDEX	,0000	100,000	53,184738	9,7386	62,8697	42,546230
IDOINDEX	,0000	97,1568	69,448398	80,8942	100,000	92,087073
ISKINDEX	11,80	92,28	51,0205	,00	37,96	21,1977

Hátrányos: A tartósan magas munkanélküliséggel sújtott alapvetően vidéki kistérségek

Nem hátrányos: az egyéb vidéki kistérségek

Demográfiai szempontból például a hátrányos helyzetű kistérségek népsűrűségének átlagértéke 56 fő/km², a nem hátrányos vidéki kistérségek átlaga ezzel szemben 91 fő/km². A hátrányos kistérségek jelentős népességvesztést szenvedhetnek el a negatív vándorlási egyenlegük miatt. A hátrányos kistérségek természetes szaporodási egyenlege azonban kevésbé negatív, valószínűleg az ott élő nagyobb szaporodási hajlandósággal bíró népcsoportok miatt.

A fiatalok aránya magasabb, az öregségi index alacsonyabb a hátrányosnak minősített kistérségcsoportban. A HDI értéke, s ennek megfelelően az elvégzett átlagos osztályszám valamint az egy főre jutó jövedelem a nem hátrányos kistérségekben kedvezőbb.

Az ezer főre vetített személygépkocsik, illetve telefonfővonalak száma a hátrányos kistérségekben messze elmarad a többi vidéki kistérség átlagától. A vállalkozási hajlandóság a nem hátrányos térségekben magasabb, míg a hátrányos térségekben a jövedelem-pótló támogatásban részesülők aránya, valamint a rendszeres szociális segélyben részesülők aránya többszörösen meghaladja a nem hátrányos kistérségeket.

Ezekben a térségekben a munkanélküliség átlagos időtartama hosszabb, a munkanélküliek átlagéletkora – akárcsak a népesség kormegoszlása – alacsonyabb, az iskolázottsága jóval alacsonyabb, mint a nem hátrányos térségekben. Ha megfigyeljük a hátrányos helyzetű kistérségek területi elhelyezkedését, nagyon jól kirajzolódik az északi-északkeleti országrész (Pl. Vásárosnamény, Nyírbátor, Fehérgyarmat, Mátészalka, Berettyóújfalú, Püspökladány, Nagyálló, Szerencs, Tiszafüred, Edeleny, Encs, Szécsény stb.), valamint a dél-dunántúli országrész (Pl. Nagyatád, Sellye, Szigetvár stb.) mint két negatív góc.

Összegzésképpen elmondható, hogy a munkanélküliségi aránykategória és a vidékiségi kategória együttes alkalmazásával kiszűrhetők azok a kistérségek, amelyben a munkanélküliség igen súlyos problémát jelent, és ennek kezelése speciális programot igényel. Beavatkozás nélkül a munkanélküliség mértéke növekedni fog a jövőben is, bizonyos népcsoportok elvándorlása, az ottmaradók nagyfokú népességreprodukciós képessége pedig a szociális rászorultak számát növeli.

Irodalom

Andorka Rudolf (1996): Gazdasági, társadalmi változások és problémák a mai magyar falvakban. A Falu, 4. 7-18. old.

Bódi Ferenc – Obádovics Csilla (2000): Munkanélküliség a vidéki Magyarországon. Területi Statisztika 1., 55-69. old.

Brown, David. L. – Hirschl, T. A. (1995): Household Poverty in Rural and Metropolitan Core-Areas of the United States.: Rural Sociology, 1. 44-66. Old.

Brown, David. L. – Lee, M.(1996): Persisting Spatial Disparity: Implications for Theory and Policy, Paper presented at a symposium in honor of Robin M. Williams „American Society: Diversity and Consensus”, Cornell University, October 20-21.

Brown, David L. – Louis E. Swanson (eds) (2003): Challenges for Rural America in the Twenty-First Century. The Pennsylvania State University Press.513.p.

Csatári Bálint (1999).: A magyar vidék térségi tagolódása. I. Vidéki térségek és vidéki települések. Tipusalkotás. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete Kecskemét 201 old.

- Cséfalvay Zoltán** (1993).: Felharmadolt ország. Valóság 7. 1-17. old.
- Dövényi Zoltán – Tolnai Gy.** (1993): A munkanélküliség regionális kérdései Magyarországon. In: Enyedi Gy. (szerk.): Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Budapest 143-174. old.
- Enyedi György** (1988): A városnövekedés szakaszai. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fazekas Károly** (1993): A munkanélküliség regionális különbségeinek okairól. A foglalkoztatási térségek tipizálása. Közgazdasági Szemle 7-8. 694-712. old.
- Hamrick, Karen. S.:** Displaced Workers (2001): Differences in Nonmetro and Metro Experience in the Mid-90's. Washington, Rural Development Research Report Number 92.
- Kertesi Gábor – Ábrahám Árpád** (1996): A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Mo-on 1990 és 1995 között. Közgazdasági Szemle Júl-Aug. 653-681. old.
- Kertesi Gábor** (1997): A népesség földrajzi mobilitása. Esély, 2. 3-32. old.
- Laki László** (1997): A „Háztájizás” tegnap és ma. Szociológiai szemle, 1. 39-62. old.
- Laky Teréz** (2003): Magyarországi munkaerőpiac. Budapest FH OFA.
- Madarász Imre – Farkas Tibor – Kulcsár László – Obádovics Csilla** (1998): Spatial dimensions of rural diversity in Hungary in: GATE Tudományos közlemények N. 4. 1998. 99-110. old.
- Marosi Lajos** (1995).: Do You Speak Romany? A falu, 4. 79-82. old.
- Nemes Nagy József** (1998): Az ország térszerkezete, területi folyamatok. In: Hörcher F-né (szerk.): Területfejlesztés Magyarországon. KTM, 15-26. old. 125 old.
- Nemes Nagy József** (2003): Gazdasági-társadalmi súlypontok és mozgásuk az ezredvégi Magyarországon. Területi Statisztika, 1. 3-14. old.
- Obádovics Csilla** (1997): Diversity of Unemployment Rates in the Rural Regions., ICA Nyári Egyetem „Agricultural Challenges and EU Enlargement”, Konferencia kiadvány, Gödöllő, 113-121. old.
- Obádovics Csilla** (1998): A városközeliség hatása a munkanélküliség térségi és települési megoszlására Vállalati környezet és alkalmazkodás az élelmiszertermelésben c. Konferencia, GATE GTK, Konferencia kiadvány 113-117. old.
- Obádovics Csilla – Kulcsár László** (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon. Területi Statisztika Július. 303-322.o.
- O'Brien, D. J. – Ayres, J. S. – Beck, R. J. – Geller, J. – Hassinger, E. W. – McNamara, K.** (1994): A Research Agenda for Studying Rural Public Service Delivery Alternatives in the North Central Region, Iowa: North Central Regional Center for Rural Development, Iowa State University.
- OECD** Területi vizsgálatok. Magyarország. (2001): MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 220 old.
- Tigges, L. M. – Tootle, D. M.** (1990): Labor Supply, Labor Demand, and Men's Underemployment in Rural and Urban Labor Markets. Rural Sociology pp. 328-356.
- Tóth Erzsébet** (1999): A vidéki foglalkoztatás térségi jellemzői és feszültségei In: A vidéki társadalom változásai. Szolnok. Szerk.: Kárpáti Zoltán. 17-56. old.
- USDA** (2008): Rural Information Center. (http://www.nal.usda.gov/ric/ricpubs/what_is_rural.htm).